

UT KÖNYV

"Szabadság" Cleveland, O.
1972 May. 26.

BUDAI-PARMENIUSról.

Írta: VASVÁRY ÖDÖN

Hosszu esztendők szorgalmas, alapos és hozzáértő munkája után végre megjelent az első (és valószínűleg utolsó) definitív kritikai munka Parmenius Budai Istvánról, a Londonba, majd rövid időre Amerikába kerül fiatal magyar költőről, aki ékes latinsággal Sir Humphrey Gilbert new foundlandi expedíciójával kapcsolatosan írta meg munkáját, s aki három heti amerikai tartózkodás után, a new-foundlandi partok közelében levő egyik sziget mellett fulladt a tengerbe egy nagy viharban 1583 augusztus 29-én. Körülbelül 28-29 évet élt.

Vasváry Ödön

Majdnem kétszáz évig tartó elfeledettség után kezdtek csak a szakemberek Parmenius Budai-val foglalkozni. Azóta azonban, sajnos, igen kevés adatot sikerült felfedezni felőle. Bebizonyítatlan állítás volt elég, ezek azonban a tudományos vizsgálatok után még ma is bebizonyíthatatlanok és így nem jöhetnek számításba. Amit az új könyv mond Parmeniusról, voltaképpen csak ismétlése a régen ismert adatoknak. Ami új a könyvben, az a minden bírálatot kibíró és minden elismerést megérdemlő kritikai szövevizsgálat, sok mellékes fontosságu adat Parmenius Budai barátairól, nyomdászairól, angliai tartózkodásának egyes részleteiről és két munkájának nyomda alá készítéséről.

A 250 oldalas diszes könyv, amely a University of Toronto Press kiadásában jelent meg, két angol egyetemi tanár, David B. Quinn és Neil M. Cheshire munkája. A tudományos világ régen tudott arról, hogy a könyv készülöben van. Megjelenése fontos magyar esemény és csak remélni lehet, hogy valamikor, esetleg újabb felfedezések

után, más, hasonlóan értékes munkák fogják követni. Amit eddig meg lehetett tudni Budai Parmenius felől, az mind benne van ebben a könyvben.

És fontos, hogy benne van mindazoknak a téves és valótlan, vagy be nem bizonyítható állításoknak cáfolata is, ami az évtizedek folyamán Budai Parmenius felől összegyűlt. Ezeknek a helytelen adatoknak nyomán sokan, köztük e sorok írója is, azt hitték, hogy a költő nyomait kutató munka nagyon sok adatot fog feltárni, ami eddig ismeretlen volt. Volt állítás, hogy Parmenius "könyvtárosa" volt a híres oxfordi egyetemnek. Kiderült, hogy ez nem igaz. Egy másik állítás szerint "jelentős irodalmi hagyatéka maradt". Ez is valótlan, mert a legszorosabb kutatás sem eredményezett többet, mint a régen tudott tényt, hogy Parmenius eddigi tudomásunk szerint angliai tartózkodása alatt mindössze két latin nyelvű költeményt írt, hexaméterekben. Az egyik, az első egy "Paeon" (Hálaadó Ének) 140 sorral, amelyben hálát ad Istennek Angliába való szerencsés megérkezéseért, a másik a Sir Humprey Gilbertnek ajánlott "De Navigatione" című költemény 330 sorral, amelyet 1582 márciusában fejezett be és ugyancsak az évnek júniusában nyomtatott ki, még az amreikai expedíció elindulása előtt. Mindkét munkájából mindössze két-két példány maradt meg. A "De Navigatione" egyik példánya Parmenius sajátkezű ajánló soraival ellátva az Egyesült Államokban van. A "Paeon" egyik Angliában levő példányán szintén a sajátkezű ajánlása van. Parmeniusnak mindössze ennyi valódi kéziratát ismerjük.

Parmenius származása és neve körül is nehézségek vannak. Hogy a Pais vagy Pajzs nevű családból származott volna, s hogy a Parmenius név ennek az eredeti névnek latinos fordítását jelentené, annak nincs cáfolhatatlan bizonyítéka. Pajzs nevű családok ma is vannak Magyarországon. A "parma" latin szó valóban a római katonák kiskerek paizs-át jelenti, de a könyv szerzői rámutatnak, hogy a helyes latinos képzés szerint az új névnek "Parmarius"-nak kellene lennie. Ez viszont nem volna fontos ellenvetés, mert a középkori latinisták sokszor megengedtek maguknak kisebb szabálytalanságokat. Ebben Parmenius sem volt kivétel, de bizonyíték még mindig nincsen rá, ahogy eredeti családnév Pais vagy Pajzs lett volna.

Én magam hosszú idő óta próbáltam felderíteni valami újat, de erre sajnos nem nyílt alkalom. Munkáit ismertem, rábukkantam az amerikai eredeti kéziratok dedikáció-letezésére is, olvastam is a költő munkáinak későbbi kiadásait. Így jogosultnak érzem magamat ezeknek a soroknak megírására. Ezt a jogosultságot támasztja alá az a tény, hogy valamikor nagyon sokat foglalkoztam a latin nyelvvel és irodalommal. Nem kevesebb, mint tizenöt esztendeig a latin mindennapi kenyerem volt. A nyolc esztendő gimnázium minden áldott iskolánapiján (szombaton is), a derék szegedi piarista atyák töltötték belénk a latin tudományt, sőt: a hét egyik napján két latin óránk is volt egymás után. Számtalan latin dolgozat megírása után, minden évben vizsgázni kellett a latinból, a nyolcadik évben kétszer is, mert az utolsó év anyagából való vizsga után az érettségig mind a nyolc osztály anyagából kellett írásbeli és szóbeli vizsgát tennünk. Az érettségi előtt, magánszorgalomból, két latin pályadijat nyertem. Az egyik Quintus Horatius Flaccus 16-ik eklogájának fordítása volt az eredeti versmértékben, a másik Publius Vergilius Maro "Aeneis"-ének befejező részlete, amikor Aeneas párviadalban megöli Turnust, a "rutulus" nép királyát.

A nyolc gimnáziumi évet hét esztendő követte, amikor még alaposabban kellett a latinnal foglalkoznom. Így, ha nem is lett belőlem latin nyelvész, elértem annyit, hogy a latint nem felejtettem el. Ezáltal lehetővé lett, hogy Budai Parmenius munkáit eredeti latin szövegükben tanulmányozhattam. Így tudtam meg, hogy ha Parmenius nem is volt úgynevezett "nagy" költő, de feltétlenül kiváló mestere volt a latin nyelvnek, amit tudvalevőleg nem tartozik a könnyű nyelvek közé. Így meg tudom állapítani, hogy a két angliai tudós tanár minden dicséretet megérdemlő, kiváló munkát végzett ezzel a nagyszerű könyvvel.

Parmeniusról már egy párszor írtam a multban és rámutattam, hogy minden szerénysége és jámbor papi háttere dacára haladó szellemű, a jövőtől nagy és korszakos változásokat váró és remélő ember volt. A "De Navigatione" 134-6 soraiiban annak a reményének ad kifejezést, hogy: ha az emberiség által annyira áhitott aranykor még nem is érkezett el a földre, miért ne volna szabad remélni azt, hogy ez az aranykor az új világgrészben fog megszületni? És mikor leírni próbálja ezt az elképzelt aranykort, kiderült, hogy az akkor még alig ismert fogalomról, a demokrációról beszél, amelyben nem a vagyon vagy a születés lesz az ember értékének méréje, amikor a hatalom és a vagyon nem nyomja el a tehetséget, s egyformán "polgár" lesz mindenki, amikor az öreg nem nyomja el a fiatal és mindenki tisztességesen meg tud élni a saját munkájából. És hálát ad a lehetőségért, hogy elmehet ezzel az expedícióval és majd beszámolhat ennek az új nemzedéknek megszületéséről!

Erdekes véletlen, hogy Magyarországon éppen most foglalkoznak tudományosan egy ötszáz évvel ezelőtt elhalt Janus Pannonius nevű tudós latin költővel, akinek eredeti neve Csezmicei János volt és mint pécsi püspök halt meg 38 éves korában. (Hunyadi Mátyás korszaka volt az.)

Ez a püspök korának legkiválóbb latin költője volt. A "Kortárs" című magyar folyóirat az öt-száz éves elhalálozás emlékére nem kevesebb, mint 17 mai költővel magyarra fordíttatta Janus Pannoniusnak egy hét versszakból álló latin költeményét, amelynek címe ez: A távozó közszönti Várad szent királyait. (Valamennyi fordítást a Kortárs ez évi márciusi száma közli.) Erdekes, hogy a műfordítók között van olyan, aki beismeri, hogy ő bizony latinul csak annyit tud, amennyi halvány emlékképpen gimnáziumi tanulmányai után a fejében maradt. Lehetséges, hogy ilyen latinul nem tudó fordító több is van köztük. (A fordítók segítségül kapták a vers öt régebbi magyar fordítását.)

A dolgot azért említem meg, mert nem tartom túlzottnak azt a reménységet, hogy Parmenius Budai is megkapja az utókortól azt, ha talán nem is olyan mértékben, amit Janus Pannonius megkapott, vagyis, hogy akad magyar latinista költő, aki Parmenius két munkáját is eredeti versmértékben lefordítja. Próza fordítás van már, de a prózában lefordított vers mindig lapos és érdektelen olvasmány.

Parmenius 110 évvel Janus Pannonius halála után írta a maga munkáit, de ő utána sem halt ki a magyarok által írt latin versek divatja. Tudjuk, a középkorban századokig a latin nyelv uralta a magyar irodalmat. Janusnak, Parmeniusnak is sokáig akadtak méltó utódaik ebben a nehéz műfajban; mint például az Erdélyből származott Ádám János, aki száz évvel Parmenius után 1675-ben ugyancsak Londonban, ugyancsak latin hexameteres versben írta le a csodálatos angol fővárost, 283 sorban. Ádám sem "nagy" költő, de a latin verselésnek éppen olyan mestere, mint elődei voltak. Az ő versét is, mint Parmeniusét, lefordították angol prózára.

A Parmeniusról írt könyv ára nyolc és fél dollár, megrendelhető a University of Toronto Book Storeban, Canada, Ont.